

הרב משה ארנרייך שליט"א

ראש הכולל

תוספת כתובה ככתובה - השוואה דינית או איחוד החובות

פתיחה

במשנה בתחילת פרק חמישי (נד: 53) נאמר:

אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתיים ואלמנה מנה, אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה – מוסיף.

הגמרא (שם) מפרשת את דברי המשנה:

'רצה לכתוב' לא קתני אלא 'רצה להוסיף'. מסייע ליה לר' איבו אמר ר' ינאי, דאמר ר' איבו אמר ר' ינאי: תנאי כתובה ככתובה.

מכך שנוקטת המשנה לשון "הוספה" מדייקת הגמרא, שהתוספת דומה לכתובה ואינה נחשבת לכתיבה של שטר חדש.

נסה לברר מה פשר זיקה זו: האם כוונת הגמרא לומר, שמדובר בשני חובות נפרדים, שיש להם דינים דומים, או שכוונתה לומר, שתוספת הכתובה נחשבת לחלק בלתי נפרד משטר הכתובה.

משמעות הביטוי 'תנאי כתובה'

את המונח 'תנאי כתובה' פירש רש"י (שם, ד"ה תנאי כתובה) כך:

תוספת שהוא מתנה להוסיף לה וכן מזונות וכל הנך דתנן בפרקין דלעיל⁵⁴.

הרא"ש (פרק ה סי' א) תוקף את דברי רש"י, הסובר שמדובר גם בשאר תנאי הכתובה, שהרי הגמרא אומרת שיש דמיון לעניין מוכרת, ובמוכרת כתובה יש לה כתובת בנין דכרין (נג.), וכן הנדוניה אין דינה כמו הכתובה, שהרי מפורש בעוברת על דת (קא.), שעל אף שאין לה כתובה - יש לה נדוניה. לכן, לדעת הרא"ש, מתכוונת הגמרא רק לתוספת, וגם זה רק לדברים שזכרו בגמרא. שהרי גם תוספת אינה תמיד ביחד עם כתובה, כמו באלמנה לכהן גדול וגרושה לכהן הדיוט שאין להם כתובה אך יש להם תוספת.

הר"ן (כא: בדפי האלפס) מיישב את דעת רש"י:

ונראה לומר, שמה שכתב [=רש"י] 'וכן מזונות', לא בא לומר שיהא שמן 'כתובה', דאם כן היכי שקלינן וטרינן בפרק נערה שנתפתתה (נג.) 'מוחלת כתובתה לבעלה יש לה מזונות או לא', הרי מחלה הכל! אלא וודאי, כי קאמר "וכן מזונות" היינו לומר, שהדינים שלהם ככתובה כגון שבח וקרקע וזיבורית נוהגים במזונות, אבל לא שיהיו בכלל לשון שם כתובה.

הרא"ש הבין, שהכלל 'תנאי כתובה ככתובה' מלמד, שמדובר בחוב אחד, וממילא בכל מקום שגובים את הכתובה אמורים לגבות גם את תנאיה. הר"ן מסביר, שכוונת רש"י לא הייתה לומר שהתוספת והכתובה הם אותו חוב, אלא שני חובות נפרדים, וכל חוב נגבה בזמנו לפי תנאיו המיוחדים, והחידוש הוא, שדיני הגביה דומים, וזה שייך, ולו באופן חלקי, אף בשאר תנאי כתובה.

כך יש להבין גם את דברי רש"י (ד"ה רצה לכתוב):

אי תנא 'לכתוב' לא הוה שמעינן מינה שיהיה התוספת קרוי כתובה, אלא כמתנה מדעתו ואין שם כתובה עליו. השתא דתנן 'להוסיף' משמע נוסף על הכתובה שתקנו חכמים ושם כתובה עליו גם הוא.

אין כוונת רש"י לומר שהתוספת נחשבת לחלק מהכתובה, אלא היא חוב אחר שנקרא כתובה ולכן יש לו חוקים דומים לכתובה.

⁵³ כל המקורות מתייחסים למסכת כתובות אלא אם כן צוין אחרת.

⁵⁴ יש להעיר שרש"י (קד:) הבין שתנאי ככתובה הכוונה לתוספת.

דין תובעת

הגמרא (נד:) מונה מספר דברים, שבהם תנאי כתובה ככתובה. אחד מדינים אלו הוא 'התובעת'. רש"י מפרש (על אתר), שכשם שאם תובעת כתובה - איבדה מזונות, כך אם היא תובעת תוספת - איבדה מזונות, שהרי דין תוספת כדין כתובה, וכן פסק הר"ף (כא: בדפי האלפס).

אולם התוספות (ד"ה ולתובעת), הרא"ש והמרדכי (סימן קעו) קובעים, שדין זה אינו נכון, שהרי נאמר (צז:): "משכנה או נתנה מקצת כתובה - יש לה מזונות". לדעתם, אם תבעה התוספת ונשארה הכתובה, הרי זה בגדר 'תובעת מקצת כתובה' ויש לה מזונות. לכן הם חולקים ומפרשים את הנפקא מינה של תובעת, שכשם שאם שיירה מקצת הכתובה יש לה מזונות, כך אם שיירה מקצת התוספת יש לה מזונות.

לאור קושיית התוספות מציע הר"ן דרכים שונות להסבר הר"ף: בגלל ההעזה שבתביעה בבית דין, אפילו תביעת מקצת הכתובה גורמת להפסד מזונות, על אף שבנתינה או מישכון אין היא מפסידה את מזונותיה, או כשם שבתביעת כתובה מפסידה מזונות משעת תביעה, כיוון שתביעה כגביה, כך הדין גם בתובעת תוספת (רמב"ן). הר"ן עצמו מציע, שכוונת הגמרא לומר שכאשר האישה תבעה כתובה היא התכוונה גם לתוספת ולכן היא מפסידה מזונות.

יש לומר, שרש"י לשיטתו סבר, שהתוספת היא חוב נפרד שגם הוא קרוי 'כתובה', ולכן גם תביעתו גורמת הפסד מזונות. ואין זה לדומה למשכנה מקצת כתובה, שהוא פירעון חלקי של הכתובה בשונה מפריעת תוספת הנחשב כפירעון של כתובה שלמה⁵⁵. לעומתו, הר"ן, הרא"ש והתוספות סברו שהוא חוב אחד, הבינו שתביעת התוספת בלא הכתובה נחשבת לתביעת חצי הכתובה ולכן האישה ממשיכה לאכול.

דין שבועה

נפק"מ נוספת לכלל 'תנאי כתובה ככתובה' הוא דין שבועה. וגם כאן נחלקו הראשונים במשמעותו:

רש"י פרש, שבכל מקרה שהדין הוא שיש להישבע על הכתובה (כגון: נגד עד אחד, נפרעת ממשועבדים ומיתומים), "אף תוספת נמי בעי שבועה", דהיינו שהדין הוא שיש להישבע גם על התוספת⁵⁶.

אולם התוספות (ד"ה ולשבועה) והמרדכי (סימן קע"ז) פרשו, שאם נשבעה על הכתובה כדי להיפרע, הרי זה נחשב שנשבעה גם על התוספת ואינה צריכה לישבע שנית. בפירוש זה פותרים התוספות (שם, וכן הקשה הרא"ש) קושיה על רש"י, מכך שבכל סוגי חובות נשבעים משום עד אחד ועל גביה ממשועבדים אף על פי שאינם ככתובה⁵⁷ וממילא לא ברור לשיטתו מה הנפקא מינה אם תוספת בכתובה או כחוב.

התוספות והרא"ש סברו, שמדובר בחוב אחד ולכן שבועה אחת פוטרת את שתיהן, ואילו רש"י סבר שאלו חובות נפרדים ובכל מקרה שהיה צריך לישבע לגבי כתובה צריכה האישה להישבע גם על התוספת.

לשיטת רש"י ברור החידוש בתוספת לעומת שאר שטרות. כיוון שהוא סובר, שמדובר בשני חובות נפרדים, לולי דין 'תנאי כתובה ככתובה' לא הייתי מעלה על הדעת, שעד אחד על עיקר כתובה יחייב גם על התוספת.

⁵⁵ [לכאורה אפילו נאמר שלרש"י יש כאן שתי כתובות, לא ברור מדוע כדי שתאכל מזונות צריך את שתיהן, הרי אם אוכלת אפילו כשיש רק חלק מכתובה אחת, מדוע שלא תאכל על פי כתובה אחת שלמה לאחר תביעת התוספת. נראה, שרש"י סובר, שתובעת אין לה מזונות איננו רק מצד מזונות הם תנאי כתובה והא תליא אלא מצד העזת פנים שבדבר שמבטאת רצון של האישה להפסיק את מצב האלמנות ולצאת לחיים חדשים שזה עצמו עילה להפסקת המזונות כמו שמפורש (נד). לגבי אלמנה שתבעה לינשא או כוחלת ופוקסת או מזנה. ואע"פ שלמסקנה דעה זו נדחתה בגמ' לדעת התור"ה לית ליה גם למסקנה תבעה לינשא אין לה מזונות וגם לחולקים דין תובעת ייתכן שתלוי בהעזה שבדבר כהסבר הר"ן בדעת הר"ף. - הערת העורך]

⁵⁶ [ניתן להבין, שכוונת רש"י היא, שאם יש עד אחד על התוספת, או שבאה לגבות התוספת ממשועבדים או מיתומים, נשבעת על התוספת כמו הדין בגביית כתובה, ולא התכוון לומר, שאם יש עד אחד על הכתובה נשבעת על התוספת שהרי לפי רש"י אלו שני חובות - הערת העורך].

⁵⁷ בנוסף לתירוצי התוספות, הביא הרא"ש את דברי הר"מ הלוי האומר, שאילו היה דין התוספת כשאר חובות, לא היה נשבע, כיוון שזהו פורע בתוך זמנו, שהרי זמן גבית הכתובה הוא רק במיתה או בגירושין ולא מחיים.

דין פוגמת

דין נוסף שמונה הגמרא כנפקא מינה לכלל 'תנאי כתובה ככתובה', הוא דין פוגמת. דין זה מובא במשנה (פז):

הפוגמת כתובה כיצד? הייתה כתובה אלף זוז, ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה - לא תפרע אלא בשבועה.

נחלקו הראשונים איזה דין דומה יש לגבי תוספת:

התוספות (ד"ה ולפוגמת) הסבירו, שאם האישה פוגמת כתובה – היא צריכה לישבע גם על התוספת אפילו הם בשתי שטרות. הרא"ש (פרק ה סי' א) מסביר, שהתוספות נזקקו להעמיד כשהם בשני שטרות, כיוון שאם הם בשטר אחד, הרי הדין בכל שטרות הוא, שאם פגם מקצת החוב חייב לישבע על הכל, ואין זה דווקא משום שתנאי כתובה ככתובה. הם טוענים, לשיטתם, שאפילו אם נכתבו הכתובה והתוספת בשני שטרות נפרדים, הם עדיין נחשבים לחוב אחד.

רש"י פירש, שגם הפוגמת תוספת, היינו שאומרת נפרעתי חלק מהתוספת, נחשבת ל'פוגמת כתובה', ואם יבוא בעלה ויטען שפרע את כל כתובתה, תצטרך להשבע גם על עיקר הכתובה.

רש"י (ד"ה ולשבועה) שואל, מדוע הנפק"מ של פוגמת הוצרכה להימנות בנפרד, הרי היא כלולה בנפק"מ של שבועה? הוא מיישב: "איצטריך למנקטיה בהדיא לאשמעינן דפגימת תוספת מהניא להשביעה כפגימת כתובה."

המהרש"א (על תד"ה ולפוגמת) מקשה על רש"י, שהרי עדיין לא ברור מדוע אינו כלול בדין שבועה. ועוד קשה מה נתחדש בתוספת לעומת שאר שטרות, שצריך לישבע בפוגמת בשטר אחד.⁵⁸

נראה ליישב, שרש"י לשיטתו סובר, שתוספת וכתובה הם שני חובות שונים. לכן לולי דין המשנה, לא הייתי מעלה על הדעת שפגימת התוספת תחייב שבועה על העיקר. דין זה אינו כלול בדין שבועה לעיל, שאינו קובע אלא שחיובי על העיקר ועל התוספת, שווים.⁵⁹

הראב"ד בהשגתו על הרי"ף מציע, שדין פוגמת הוא במקרה שהיא אומרת שקיבלה את כל התוספת - אז היא צריכה שבועה על הכתובה. נראה, שזהו רק אם אומרים שהתוספת והכתובה הם חוב אחד, אך לרש"י, הסובר שאלו שני חובות נפרדים, במקרה כזה בוודאי הדין הוא, שאת הכתובה תקבל בלא שבועה. לכן רש"י הוצרך לומר שפוגמת תוספת היינו שהודתה שנפרעה רק חלק מהתוספת. ניתן להביא ראייה לדברינו, מכך שהראב"ד שם בהמשך טוען, שאכן בשני חובות נפרדים אין המודה בחוב אחד מתחייב שבועה על השני⁶⁰, אלא שכאן סבר הראב"ד שמדובר בחוב אחד, ולשיטת רש"י יהיה הדין כאן כמו בשאר חובות.

כיצד כותבים את תוספת הכתובה?

הגמרא (נד): אומרת, שהחידוש שניתן להוסיף לכתובה בא לומר, שאין מונעים מלכתוב את התוספת, על אף החשש לבייש את מי שאין לו.

הר"ן (כא: בדפי האלפס) מסיק מכאן, שאפשר לכלול את סכום התוספת בתוך סכום הכתובה, ולכן היה מקום לחשש בושה. שהרי אם הייתה התוספת נכתבת כמתנה נפרדת לא היה מקום לחשש לבושה.⁶¹

איתא במשנה (יב):

בית דין של כוהנים היו גובים לבתולה ארבע מאות זוז ולא מיחו בידם חכמים.

שואל המרדכי (סימן קל"ו), מה החידוש, הרי זו משנה מפורשת בפרק אע"פ שיכול לכתוב תוספת?

⁵⁸ המהר"ם שיף (על תד"ה ולפוגמת) מעיר, שלא ייתכן להעמיד את דברי רש"י בשני שטרות. זאת מכיוון שלא סביר שכאשר התוספת בשטר נפרד ופגם בה יתחייב שבועה גם על העיקר, ואפילו התוספות לא דיברו אלא בפוגם הכתובה שנשבע על התוספת.

⁵⁹ [ייתכן היה לפרש, שרש"י מתכוון לשבועה על כל התוספת אך לא על עיקר הכתובה. – הערת העורך]

⁶⁰ יש להעיר, שהראב"ד דיבר דווקא על שני חובות בעלי אופי שונה, כגון מלווה ופיקדון אך ייתכן שבשתי הלוואות שונות בשטר אחד מודה, שפגימת האחד מחייבת שבועה על השני כמו שמשמע מתוספות ישנים (על אתר).

⁶¹ במשנה (פז). לגבי פוגמת כתובה שהזכרנו לעיל נאמר: "הייתה כתובה אלף זוז". משמע, שלא היו כותבים את התוספת בנפרד.

המרדכי מתרץ בשם ר"ת, שמה שהתירו בפרק אע"פ הוא דווקא כאשר כתב הכתובה בנפרד והתוספת בנפרד אך כאן יכולים הכוהנים לכתוב את כל הד' מאות בתוך סכום הכתובה. התוספות מנמקים, שלולי המשנה הייתי סובר שאין לעשות כן אפילו בכוהנים ובמיוחסים, כיוון שנאמר בכתובה "דחזין ליכי" ולכן צריך לכתוב דווקא את הסכום שקבעו חכמים ולא יותר. חידשה המשנה, שבכוהנים ובמיוחסים הרי זה כאילו תיקנו חכמים לנשות הכוהנים ד' מאות זוז⁶².

הר"ן (ד: בדפי האלפס) אומר, לעומתם, שהחידוש של המשנה הוא במקרה שלא כתב לה כתובה כלל:

ואם בא אדם, ונשא בתולה סתם מאותה משפחה, חייב ליתן לה ד' מאות זוז.

הרמ"א (אבה"ע סימן סו, סע' ז) סיכם:

"ואין צריך לפרש מה עיקר ומה תוספת. ויש חולקים, שצריך לכתוב עיקר לחוד ותוספת לחוד, וכן נוהגים.

השו"ע (שם, סע' י) כתב:

אם יש משפחות, שנוהגים לכתוב בכתובתם יותר משיעור חכמים - אין למחות בידם. ולא עוד אלא אפילו אחד מבני המשפחה היא שלא כתב כתובה לאשתו, מגבין לה בתנאי בית דין לפי מה שרגילין לכתוב. לפיכך אישה שאבדה כתובתה - ידקדקו בכתובות קרובותיה כפי מה שנהגו לכתוב בני המשפחה. הגה: ואפילו כתב לה 'דחזו ליכי' - גביא כמנהג המשפחה.

הגר"א (שם, ס"ק לה) מסביר, שהערת הרמ"א היא לשיטתו, שפסק שצריך לכתוב את סכום התוספת בנפרד, ואם כן, החידוש במשפחות הכוהנים הוא, שאפשר לכתוב 'דחזיא ליכי'. אולם השו"ע, שהשמיט עניין זה, סבר כסברת הר"ן שאין צורך לכתוב בנפרד בכתובה רגילה ולכן בכל כתובה כותבים "דחזיא ליכי" על סכום גדול ואין זה חידוש מיוחד לכוהנים ומיוחסים⁶³.

ייתכן שגם מחלוקת זו תלויה בשאלה, האם התוספת והכתובה הם חוב אחד ולכן יש לכלול בסכום אחד, או שהם שני חובות נפרדים ויש לכותבם בנפרד.

הזיקה בין הסוגיות בפסיקת ההלכה

לגבי דין תובעת כתב השו"ע (סימן צג סע' יא), שאם שיירה עיקר או תוספת - יש לה מזונות. לכאורה זה מוכיח, שהוא סובר שעיקר הכתובה והתוספת הם חוב אחד, ואין תביעת התוספת לבדה מפקיעה מזונות. זה מסתדר עם שיטתו, שהכריע שאפשר לכלול את הסכום יחד.

אולם גם הרמ"א (שם, סע' יב) סובר, לכאורה, שהם נחשבים לחוב אחד, שהרי כתב שאם תבעה כתובתה סתם - איבדה מזונות, ולא אומרים שלא תבעה התוספת. וזה לכאורה בניגוד למה שהיינו מצפים לאור העובדה שהוא פוסק שיש לכתוב את התוספת בנפרד. אך ייתכן, שהרמ"א סובר שהתוספת היא כתובה בפני עצמה מעיקר הדין, אלא שאנו אומרים דעתה, שבלשון 'כתובה' היא מתכוונת גם לתוספת.

בעניין שבועה כותב השו"ע (סימן צו סע' א), שאלמנה גובה כתובתה עיקר ותוספת בשבועה. משמע, לכאורה, שיש לישבע על כל אחד בנפרד וזה כדעת רש"י⁶⁴, וזה בניגוד למה שהיינו מצפים שיסבור שזה חוב אחד ולכן נכללים יחד, וצריך עיון.

בעניין פוגמת כתב השו"ע (שם, סע' ז) במי שכתובה אלף והודתה על מנה, שנשבעת על כל הכתובה, משמע שהבין שהכל חוב אחד, כשיטתו⁶⁵.

⁶² הח"מ (סימן סו ס"ק ל) הבין, שהתוספות סברו כדעת הר"ן לקמן. הר"ן סובר, שבאופן כללי ניתן לכלול את התוספת בתוך סכום הכתובה, ובכונים התחדש, שאפילו אם לא כתב סכום - גובה ד' מאות זוזים. התוספות מוסיפים, שאפילו אם כתב על סכום ד' מאות זוזים 'דחזו ליכי' אין זה נחשב לשקר. אולם הגר"א (שם, ס"ק ל) הבין שדברי התוספות הם כשיטת המרדכי, כדברינו למעלה.

⁶³ התו"ט (פ"ה מ"א) כתב, שלדעת הר"ן, כאשר כוללים את סכום התוספת עם הכתובה אפשר לכתוב 'דחזו ליכי'. הרש"ש בתחילת פרק ה' הקשה, שזהו רק במשפחות מיוחסות והסתייע מהח"מ (ס"ק ל), ששיטת הר"ן כתוספות. ועיין בפת"ש (סימן סו ס"ק ה), שהביא שו"ת חתם סופר (אבה"ע סימן קכה), שכתב שלפי הר"ן אין לכתוב 'דחזו ליכי'. אולם נראה שהגר"א סבר כדעת התו"ט שלר"ן אין זה חידוש מיוחד במיוחסות.

⁶⁴ כך כתב הגר"א (שם, ס"ק א).

⁶⁵ [נראה שיש לפקפק בקשר בין השאלה שנידונה בסוגיה בכתובות (נד:), התלויה בשאלת מעמדו של חוב התוספת, לבין שאלת כתיבת התוספת ביחד עם

סיכום

נחלקו הראשונים בשאלת מעמדה של תוספת כתובה: שיטת רש"י היא שתוספת כתובה היא חוב בפני עצמו שיש לו דיני כתובה ואילו שיטת התוספות, הרא"ש והר"ן היא, שהם נחשבים לחוב אחד.

במקביל ראינו מחלוקת בעניין צורת כתיבת התוספת: שיטת המרדכי היא, שיש לכתובה בנפרד, ואילו שיטת הר"ן היא, שניתן לכוללם יחד.

לכאורה היה מקום לתלות את שאלת צורת כתיבת תוספת בשאלת מעמדה. היינו, שאם מדובר בחוב אחד יש - מקום לכותבם יחד, ואם מדובר בשני חובות יש לכותבם בנפרד, אך לא מצאנו בפוסקים קשר מפורש בין שתי שאלות אלו.

הכתובה, העשויה להיות תלויה בשאלות אחרות לגמרי: כיצד אפשר לכתוב דחזי ליכי על סכום הגדול ממה שקבעו חכמים, והאם בכתיבת סכום שונה מאישה לאישה אין בעיה של ביוש מי שאין לו. ראייה לדבר היא חוסר התאמה בדברי התוספות והמרדכי, שמצד אחד סברו שהכתובה והתוספת נחשבים לחוב אחד, ומצד שני סברו, שיש לכותבם בנפרד - הערת העורך]